

У писаној историји Шпаније дугој више од миленијума, по значају се издвајају четири догађаја која су суштински одредила не само њен пут кроз прошлост, већ су својим садржајем утицале и на данашњу Шпанију, њен развој и њено место у свету. Први је освајање Гранаде 1492, којим је завршена више векова дуга Реконкиста, земља ослобођена од муслимана и уједињена у јединствену државу. Други је, као нека небеска награда за освојену слободу, откриће Америке исте године, прекретница не само за Шпанију (која ће из заузетих колонија пуна четири столећа добијати знатна материјална добра за јачање и ширење своје империје, у којој „Сунце никада није залазило“), већ и за читаву нашу цивилизацију. Трећи је губитак тих колонија, пад империје после рата за Кубу са САД 1898, када је Шпанија себи самој, а и свету, показала сву своју декаденцију као држава („сломљена Шпанија“ и „Шпанија као проблем“, писао је Ортега и Гасет). Четврти је грађански рат 1936-1939, када је шпанско друштво стигло можда до најниже тачке у свом развоју.

Политичка нестабилност, падови влада, економске кризе, атентати, државни удари, грађански ратови и диктатуре, нису непознаница у историји ове земље, посебно у XIX веку, али је овај последњи сукоб између „две Шпаније“, у праксу ратовања увео два нова, до тада непозната елемента. У њему је први пут авијација извела „ваздушни мост“ у пребацивању трупа (из Африке на Полуострво) и први пут је бомбардован отворени град (Герника, у подне, на пијачни дан). Отуда је, између осталог, ово био први рат у коме је погинуло више цивила него војника. Био је то, свакако, увод у оно што је чекало Европу, чија је себична и калкулантска дипломатија, свесно или не, добро затворила очи пред бруталностима почињеним са обе зарађене стране у Шпанији, наивно верујући да ће потписивањем некаквих уговора о миру и сарадњи, од својих земаља одвратити талас фашизма који је потапао Стари континент. Тиме је изгубљена „прва битка Другог светског рата“, а трагичне последице закаснелог стварања савезничког фронта наспрам нацизма и фашизма, добро су познате.

Кључни човек овога рата, његов идеолог и егзекутор, био је , личност која је одредила судбину Шпаније током пуне четири деценије. Иако у светској историографији XX века, постоји више објављених наслова о шпанском грађанском рату него о оба Светска рата, расправа о улози Франка у историји и судбини ове земље и данас траје. Обележен као

Пише: Бранислав Ђорђевић
среда, 01 април 2009 17:10

„спасилац нације“, „поглавник Шпаније по милости Божијој“, „победник у Крсташком рату против комунизма и масонерије“, „мудри генералисимус који је сачувао земљу од Другог светског рата“, „бриљантни војсковођа“, „човек реда и закона“, када се ради о критици са деснице и као „официр који није одржао заклетву“, „пучиста и фашиста, који је уназадио Шпанију и одвео је у средњи век“, „кривац за масовна стрељања и гробнице“, „сурови диктатор“, када се ради о оној са леве стране, 34 године после смрти, Франко је и даље предмет како идеолошких, тако и научних расправа.

То не треба да изненађује, не само зато што Шпанци минуциозно проучавају своју историју, већ пре свега зато што су сама личност Франка као и сва његова унутрашња и спољна политика, пуни контроверзи и изненађујућих преокрета. Као најмлађи генерал Армије, стекавши углед одличног војсковође у борбама са побуњеницима у Мароку, од незадовољних официра је затражио лојалност проглашеној Републици 1931. и није ни трен размишљао да јој притекне у помоћ и у крви угуши радничку револуцију у Астурији 1934, да би само две године касније извео државни удар и срушио Републику којој се као официр заклео на верност. Иако је по свим војним стратезима, већ у почетку рата могао да заузме Мадрид, задовољио се тиме да га само бомбардује и своје снаге је усмерио ка периферији, са посебним нагласком на ослобађање опкољене војне академије Алкасар у Толеду, чиме је стекао наклоност традиционалиста. Резултат овакве тактике која се не слаже са правилима ратовања, био је продужетак рата и повећање броја жртава (Престон сматра да је Франко ово намерно учинио како би поубијао што више „црвених“ који после тога неће подићи главу 40 година, како је и било). Од Хитлера и Мусолинија, који су му били узор, добио је огромну војну помоћ, пре свега авијацију и тешко наоружање, али је све учинио да Шпанија јавно не уђе у Други светски рат, бар не бесплатно. Иако је земљу прогласио незарађеном страном, није престао да шаље помоћ Немачкој у сировинама (посебно волфрам за војну индустрију), затим раднике (по неким проценама чак и сто хиљада људи, мада је реалнија цифра од око 15 хиљада радника), као ни оружане трупе које су учествовале у опсади Стаљинграда. Желео је и смишљао освајање Гибралтара из руку „перфидног Албиона“, како су клицале масе по шпанским трговима, али је пред крај рата и даље тајно преговарао и трговао са Енглеском. По завршетку Другог светског рата, прогласио је да његов режим није фашистички, већ католички и традиционалистички и да нема ништа са нацизмом, али је у земљу примио (или је кроз њу на путу за Јужну Америку прошло), више хиљада нацистичких злочинаца, међу којима и хрватског усташког поглавника Павелића, који је у Мадриду и умро у миру. Као искрени верник католик, који је уз себе увек носио балзамовану руку Свете Терезе, Цркви је вратио углед у друштву, дао јој право на „производњу и образовање“, радио, штампу и цензуру, поклонио јој своју победничку сабљу, учествовао у масовним мисама и причешћима, уздигао је до једног од најважнијих стубова нације, али је одбио да потпише Конкордат са Ватиканом све до 1953, када је Света столица са горчином морала да прихвати његов услов да он сам именује шпанске бискупе. Да би свом режиму дао демократски тон, створио је Парламент (1943), у који је сам постављао 50 посланика, док су остали били чланови његовог Националног покрета, синдиката и осталих државних институција. Сервилнији представнички дом, тешко да се могао

замислити. Као уверени монархиста, традиционалиста, законом из 1947, Шпанију је као „католичку државу... у складу са њеном традицијом“, прогласио краљевином, али је по истом закону, управа над државом припала „поглавнику Шпаније и Крсташког рата, генералисимусу Армија, Дон Франциску Франку Бахамондеу“, без ограничења трајања мандата. Узалуд је легитимни наследник трона Дон Хуан протествовао из егзила. Морао је да се помири са чињеницом да ће будући краљ Шпаније бити онај кога Франко одреди, па је образовање свог сина Хуана Карлоса (данашњег краља Шпаније), који је морао да се врати у земљу, поверио диктатору. Свог пашенога, Суњера, поставио је за министра иностраних послова, али га је у трену сменио када је овај помислио да вреди више него што заиста вреди. У дипломатији се ослонио на католичке политичаре, углавном веома образоване и са јаким везама по католичким круговима у свету, али их је све удаљио по обављеном послу и решавање тешких економских проблема земље, поверио технократама из тада не баш популарног Opus Dei. Био је горљиви присталица неповредивости националне територије, али је без много размишљања позитивно одговорио на захтев САД да НАТО отвори базе у Шпанији и назвао их „заједничким“ базама. Човек који захтева да се поштују ред и закон, није презао да лобира у Вашингтону против дипломатске и економске изолације у послератним годинама и да за такве услуге плаћа (према Стенлију Пејну), адвокату Чарлсу Патрику Кларку, сто хиљада ондашњих долара годишње. Ватреним говорима је уверавао народ да је Шпанија довољна сама себи и да јој не треба ничија помоћ и ни у чему, али се фебруара 1949. силно обрадовао кредиту од 25 милиона долара од Чејс Менхетн банке. Улазак Шпаније у Уједињене нације 1955. прославио је као још један велики успех своје антикомунистичке политике.

Можда је баш у томе, у тој антикомунистичкој политици, Франко једино и био доследан, одређујући као „комунисте“ – и троцкисте, анархисте, синдикалисте, чланове радничких удружења и све друге „њима сличне елементе“. Већ у јуну 1936, његов Савет за националну одбрану проглашава ратно стање (укинуто тек 1948), што војним судовима даје огромна права, док закон о Политичкој одговорности из 1939, кажњава све облике субверзије и помоћи републиканским снагама и чак и „тешку пасивност“ у току рата, што се односило на све који се нису прикључили ни једној страни. Тамо где је рат трајао три године, сумњив је био свако ко није могао да докаже да је био на страни Националиста. У Сабаделу је, на пример, за његових 74 хиљада становника, било отворено 50 хиљада досијеа сумњивих. Репресивне мере су се односиле и на све који су деловали или само говорили против „духовног, националног и социјалног јединства земље“. Отуда је и последња одлука Франка била да не помилује петорицу чланова ЕТЕ и ФАРП-а осуђених на смрт, упркос оштрим протестима широм света. Стрељани су 27. септембра, а Франко је умро непуна два месеца касније, 20. новембра 1975. године.

Грађански рат

Разлоге за велики број жртава, посебно на почетку грађанског рата, историчар Сантос Хулиа налази у следећем: „Војна побуна из јула 1936. је... имала три нове карактеристике: одсуство јединства војске и снага ред, постојање радничких и сељачких организација спремних да као одговор на побуну, започну револуцију и супротстављање легитимне владе и председника државе. Због свог фракцијског карактера, војна побуна није успела у својој намери да брзо узме власт, мада је због широке подршке међу официрима успела да контролише огромне територије на Полуострву. Тако су се скупили сви услови да удар који није победио, али који није ни побеђен, изведен у часу радничких покрета и слабости владе, изазове револуцију. Револуцију која, чак и ако је успела да угуши удар у највећим градовима, није могла, нити је намеравала да узме контролу над државом. Побуна која не побеђује, али која није поражена, револуција која се покрене, али која нема јасан правац и циљеве, влада и држава који нису срушени, али који су неспособни да држе монопол над легитимном силом, били су разлози који објашњавају нагон за истребљењем које је започело у две зоне на које је Шпанија била подељена... Побуњеници су намеравали да обнове принцип власти, приписујући себи овлашћење да располажу животима потчињених и понашали су се као да мисле да ако што више људи убијемо, већа ће бити наша власт. У првим данима рата, Франко је рекао једном америчком новинару да неће да оклева да стреља пола Шпаније, ако би то била цена коју треба да плати да би је „умирио“. С друге стране, жестина мржње је изгледа била обојена наopakим резоновањем: у свим револуцијама постоје злочини и како сада има злочина, у револуцији смо. Стрељања и убиства у побуњеничкој зони су била одлука војних заповедника или њихових цивилних савезника (монархисти, католици, фашисти), који су сматрали да је смрт непријатеља циљ сам по себи. У зони лојалној власти, убиства и стрељања су били резултат нестанка државе, замењене наоружаним групама које су узеле контролу над улицама, препуштајући државу њеној судбини.

Овај скуп немоћи који обележава како побуну, тако и револуцију и државу, плус брза интервенција Немачке и Италије у корист побуњеника, а касније совјетска помоћ Републици, спречили су да се рат, са наставком покоља у лето 1936. дефинише неким од концепата у употреби '30-тих година. Без даљег је то била оружана борба класа, у којој је неко могао да погине, јер је носио шешир или опанке од конопље, због просте чињенице да је неко господин или радник. Али није у мањој мери био и религиозни рат и борба сукобљених национализама, рат између војне диктатуре и републиканске демократије, између револуције и контрареволуције, између фашизма и комунизма. У првим моментима, изненађује његов анахронизам, његов стил рата из других времена, са толико мртвих по јарковима колико и по рововима, са сељацима са пушком на рамену који се супротстављају официрима на челу плаћеничке војске. Касније га је страна интервенција претворила у пролог будућег рата, рата тенкова и авиона, бомбардованих градова, са коалицијама демократија и комунизма насупрот фашистичких сила, најавна страна на које ће се Европа поделити три године касније“.

Франкизам

Не може се порећи да је, нарочито у почетку, франкизам имао и доста масовну подршку. Одушевљен „Славним Националним покретом“, Камило Хосе Села је затражио пријем у армију, али је одбијен као неспособан. Очајан што не може да „служи Отаџбини“, 1938. генералном комесару за Истрагу и безбедност, нуди своје услуге. У полицијском извештају (према Паласиосу), о томе пише, између осталог, овако: „да је (Села) живео у Мадриду непрекидно 13 година, верује да може да дâ податке о лицима и њиховом понашању, који би били корисни... Тражи зато да буде упућен у Мадрид где верује да може да пружи ефикасније услуге, и да се разуме да ако је потребан на неком другом месту, то прихвата са свим ентузијазмом и свом дисциплином...“. Камило Хосе Села је добио Нобелову награду за књижевност 1980, а награду Сервантес 1995. године.

Политички систем власти који је створио Франко, дуг готово 40 година, био је персонална диктатура. Вешт и проциљив техничар власти, више пута је покушавао да режиму привидно да демократски садржај, да га представи свету као патерналистичку организацију над шпанским народом, као католичку парламентарну монархију или као посебан систем настао на основу традиције и захтева самог народа, али је у свим легислативним променама добро пазио да његова лична власт ничим не буде угрожена. Као што је вештим маневрима успео да сву команду над војском у току рата узме у своје руке (стрељао је чак и шефа Фаланги, Едиљу, због „доказаног недисциплинованог деловања и субверзије према јединој и непорецивој Команди и власти националне Шпаније“), тако је постављао и уклањао ministre, посланике, офицере, амбасадоре, директоре државних фирми, као и свакога ко би попустио у послушности према њему.

Иако најмање идеологизован, најпрезнији, најнеутралнији и најтиши од свих пучиста, управо је он био изабран за врховног командата побуњеничке војске. У тим одлучујућим данима, Франко је добио још два овлашћења која је додао оним војним. Једно је дошло од народа: Фаланге су показале лик партије маса („Франко, Франко, Франко“, орило се по трговима градова оданих националистима), на располагању војној команди. Друго је дошло од Цркве: бискуп Саламанке је објавио посланицу у којој је рат означио као „крсташки рат за веру, отаџбину и цивилизацију“. Франку је само још остало да га његови другови прогласе за генералисимуса националних копнених, поморских и ваздушних снага, врховног команданта оперативне армије и шефа државне владе. И то су камаради учинили септембра 1936, преносом власти са Савета за националну одбрану на личност Франциска Франка, који је потом могао да је врши без икаквих ограничења, недефинисану и трајног мандата, неограничену спољним околностима, чак ни завршетком рата, како је писало у преднацрту. Оно што је тих дана створено, била је цезарска диктатура, суверена, безусловна и без временских ограничења.

Одлучујућу подршку овом режиму дала су два стуба друштва и тиме му омогућила дуго трајање. Били су то Католичка црква и Армија. Сва Црква и њено политичко крило, Католичка акција, а нешто касније и Opus Dei, били су кључни чинилац консолидације франкизма. Официри су бринули о спољној политици, унутрашњим пословима и самој војсци, у рукама су чврсто држали и судство и чак до средине '50-тих година, економију државе. Велики утицај на читав политички живот Шпаније, задржали су све до самог краја режима.

Овако учвршћени режим, после завршетка грађанског рата, најпре је кренуо у даљи обрачун са „комунистима и масонима“, чак и са „либералним воњем“, а није заборављена ни интелигенција (Франков генерал Миљан Астрај, на Универзитету у Саламанки, у присуству Унамуна, узвикује: „Смрт интелигенцији!“). Најпре је на смрт осуђено и стрељано најмање 50 хиљада Шпанаца, оних који су на било који начин помагали републиканце. Избеглиштво стотина хиљада „црвених“, од којих су многи пешице прешли завејане Пиринеје, учинило је да овај број не буде знатно већи. Размере стрељања, осуђених или не, могу се видети и по томе што се и данас по селима Шпаније, откривају масовне гробнице страдалих (по неким проценама постоји око 800 оваквих гробница). Овоме треба додати и податак да је крајем 1939. у затворима било преко 270 хиљада људи, од којих је више од половине било само осумњичено и по ћелијама чекало на суђење. Непопустљивост франкистичког судства можда може да се разуме у првим поратним годинама консолидације режима, али чињеница да је 1942. било затворено 125 хиљада људи, а 1950. чак 30 хиљада особа, довољно говори и о жестини мржње и нагона за осветом према свима који му нису били одани.

Упркос спољашњем утиску „забринутости за нацију“, економске последице оваквог система су за Шпанију биле поражавајуће. Доходак по глави становника је 1939. био 73% мањи од онога из 1936, а уништено је 30% транспортних средстава, као и 10% стамбених јединица. Услед економске блокаде земље од стране великих сила и посебно аутархичности самог режима, расли су издаци за војску и Цркву, дугови према Немачкој и Италији за пружену помоћ у оружју, затим незапосленост, инфлација, шпекулације, а повремено и права глад међу становништвом (храна је била рационализована боновима за снабдевање), а падали су индустријска и аграрна производња, продуктивност и извоз. Помоћ коју је тада пружила Перонова Аргентина, упркос забрани трговине са Шпанијом, још и данас многи обележавају „спаситељском“, јер је већина Шпанаца тада знала само за „црни хлеб, па и њега мало“. Лоше одевени и нахрањени, у хладном и мрачном стану због рестрикција електричне енергије, људи су проводили дане у страху и нади да ће све то брзо проћи. Не изненађује зато податак да је у првих пет послератних година, од неухрањености и болести умрло 200 хиљада људи више него у годинама Републике (Стенли Пејн). Туберкулоза је односила око 25 хиљада живота годишње (пеницилин је на црном тржишту имао запрепашћујуће високу

цену, ако га је уопште и било), а 1941. је забележено 53.300 умрлих од дијареје и 5.800 од тифуса.

Тешка економска криза аутархичног режима (са помпезно најављиваним успесима као што је био гротескни покушај производње нафте из битуменских камених плоча), са сталном бригом само за крупни индустријски и латифундијски капитал беспоговорно одан диктатору, одвела би земљу у непомирљиве друштвене поделе са непредвидивим последицама да Труман није започео са политиком „хладног рата“ у јесен 1947. године. То је Шпанију сврстало у табор антикоминустичких земаља, што јој је омогућило да под притиском Вашингтона, остале Западне земље прекину блокаду, успоставе економске односе са њом, отворе своја тржишта за њене производе и услуге, доделе јој неопходне кредите и осталу помоћ. Отворене су и границе за шпанске раднике, па је њих око два милиона нашло посла по Европи која се подизала после рата. То је драстично смањило незапосленост у земљи и радничко незадовољство, а многим породицама омогућило да преживе и поправе свој стандард. Ти радници су од 1960-1974. у земљу послали око 7, 2 милијарде долара, чиме је финансирано 50% шпанског трговинског дефицита. У том периоду Шпанију је посећивало око 12-15 милиона туриста годишње (данас преко 50 милиона сваког лета), што је био још један значајан извор свежег капитала.

Режим је тако преживео кризу, добио сваку подршку Запада и кренуо у економску реформу, али су њени резултати слабо стизали до обичног света. Заостатак Шпаније за Западним светом је био толико велики да су биле потребне деценије убрзаног развоја како би се тај заостатак бар умњио. Док се Европа развијала, Шпанија је морала да се обнавља.

Слично се догодило и у култури. Грађански рат је трајно обележио и непомирљиво поделио шпанске интелектуалце. На страну Републике су стали Пикасо, Лорка, Мањадо, Халфтер, Ђернуда, Салинас, Рафаел Алберти, Макс Ауб, Буњуел, Миро и много други. Франка су подржали Бенавенте, Камило Хосе Села, Маесту, Салавериа, Масас, Ридруехо, а касније и Салвадор Дали, али и многи други. У емиграцију су отишли бројни ствараоци, међу њима и Ортега и Гасет, Асорин, Марањон (касније се прикључио Франку), Бароха, Мануел де Фаља итд. Рат је од културе направио део психолошког рата на обе стране, а поезија је била „поезија оружја“ (Ридруехо). Франко није хтео да његов режим има интелектуалну конотацију (у једном говору је алудирао на „масонски воњ“ либералних интелектуалаца). Отуда у његовим говорима (према Пеману), „нема ни једне капи литературе, ни једног цитата неког аутора, ни једне метафоре, ни једног сликовитог израза..“. „У културном смислу“ – сматра Пабло Фуси – „Франко је био отеловљење разарајуће прозаичности: многи историчари су видели његов режим као велику културну пустош. Без даљега, културна политика Франковог

режима је била пре негативна политика контроле преко цензуре (строга примењена на штампу, књиге, радио, филм, театар), него афирмативна политика стварања сопствене и оригиналне културе“. Друштвено-културни оквир је била национал-католичка реторика, па је режим подстицао и уздизао фолклор, традиционалну пасторалну литературу и театар, кориду као „националну фијесту“ (Тореро Кордобес је од сиромашног и полуписменог момка, постао национални херој, мултимиллионер и стални гост Франка у лову и на Божићном ручку), масовну културу и спорт. Резултати овакве политике су били поражавајући у односу на културе Западног света коме је режим декларативно тежио. Можда се то најбоље види у спорту: за све време диктатуре, шпански спортисти су на Олимпијским играма освојили само пет медаља. Када данас са неког међународног такмичења донесу 20 одличја, то се не сматра великим успехом. Као и у економији, Шпанији су и у култури биле потребне две деценије развоја како би сустигла најнапредније земље у свету.

Франко и нацизам

Као велики успех Франка, шпанска десница често наводи његову одлуку да се одупре Хитлеру и не уђе у Други светски рат, али и као чин који је спасио и сачувао Шпанију од разарања. Истина је да тај рат није физички дотакао Иберијско полуострво, али многи документи и историјска сведочанства, другачије осветљавају овај „патриотски потез“ шпанског диктатора. Инспириран и одушевљен Хитлером, и посебно Мусолинијем, Франко је више пута јавно одао признање њиховој политици у „борби за цивилизацију и хришћанство“. Сигуран у победу снага сила Осовине, желео је да се прикључи тим снагама, због чега је његова дипломатија Хитлеру и Мусолинију пренела шпанске захтеве као надокнаду за улазак у рат: помоћ у храни, оружју, муницији, гориву и другом ратном материјалу, помоћ у авијацији и тешком наоружању за освајање Гибралтара, заштита Канарских острва од стране немачких подморница, дозвола да Шпанија окупира цео Мароко и да се у Африци прошири до 20. паралеле, спајање француског Камеруна са шпанском Гвинејом под управом Шпаније, итд. Није чудо да је гроф Ђано, италијански министар иностраних послова, у свој дневник тада записао да „већ годинама Шпанци само траже, а не дају ништа“. До сусрета Хитлер-Франко дошло је у јесен 1940. и том приликом је Фирер одбио све захтеве диктатора, а у интимним круговима га назвао „латинским шарлатаном“. Истина, желео је да Шпанија уђе у рат како би свету приказао да је у питању антикомунистичка коалиција, а не агресија, али је исто тако би свестан да та земља не представља никакву војну силу, што би за његову економију рата значило додатни терет. Уз то, Вишијева Француска му је била много кориснија у плановима за освајање Енглеске, него што би то могла да буде Шпанија. А о плановима за напад на Русију која је била Хитлерова опсесија, тада је мало ко у Немачкој знао, а у свету нико, посебно после уговора Рибентроп-Молотов о ненападању. Зато је одбио све захтеве Франка, понекад на веома недипломатски начин.

Схвативши да губи одличну прилику, Франко је прихватио да потпише нови Рибентропов предлог да се Шпанија прикључи силама Осовине, али без тачног датума уласка у рат. Тако је од новембра 1940. Шпанија технички била чланица Тројног пакта, истина у доста дискретној форми.

Та дискреција није чувана у материјалним давањима Шпаније својим савезницима. Осим сировина и услуга у ремонту авијације и осталог оружја, слања радника на рад у Немачку, Шпанија је на Источни фронт послала Плаву дивизију кроз коју је прошло 47 хиљада људи. Они су учествовали у опсади Стаљинграда, а многи од њих су остали у Русији и после формалног повлачења дивизије 1943, а чак су делови те јединице учествовали и у одбрани Хитлеровог бункера 1945. у Берлину.

Ово може да изгледа као вешта Франкова тактика отезања уласка у рат, али ако се зна да је енглески амбасадор у Мадриду запретио поморском блокадом Иберијског полуострва уколико се то догоди, да су из Америке стизала уверавања да ће се ценити Франково уздржавање од рата, као и да је десетак Франкових генерала, који су били под притиском британске дипломатије, на своје личне банкарске рачуне у Њу Јорку и Буенос Аиресу (по тврђењу Стенли Пејна), примило милионе долара, онда је јасно да официјелни не улазак Шпаније у рат није био добровољан, већ изнуђен став. Став који је земљу поштедео разарања, али који је више дело англо-саксонског дипломатског притиска (и Хитлеровог напада на Русију), него мудре Франкове патриотске политике.

Смрт Франка

Франко је умро 20. новембра 1975. оставивши за собом систем власти у коме је све било „везано, и добро везано“, како је сам једном приликом рекао, уверен да ће његов режим дуго трајати. Трајао је, међутим, свега пар година. Истина тешких и несигурних година, са политичким превирањима, економском кризом, атентатима и левих и десних терориста и притисцима из света, али такође и изузетно важних за оно што данас јесте Шпанија и што представља у свету.

После милионског испраћаја, миса по црквама широм земље, заклинања на верност диктатору, међу класом политичара и у земљи и у изглиштву, преовладало је мишљење да су земљи неопходне демократске реформе ако мисли да стане у ред

Пише: Бранислав Ђорђевић
среда, 01 април 2009 17:10

модерних цивилизованих земаља. Отпори оваквом ставу су долазили из Армије, полиције, Цркве, Фаланги и крупног капитала, али су социјални покрет изражени кроз радничке штрајкове и студентске манифестације, показали да је режим мртав терет који притиска цело друштво и ономогућава му даљи развој. То је довело до брзих измена закона, дозволе политичког организовања (са легализацијом Комунистичке партије као кључним и ни мало безбедним тренутком), опште амнестије, економске реформе, све до доношења данашњег Устава 1978. као највишег израза демократске организације државе. У овим ни мало лаким временима, по сведочењу лидера шпанских комуниста, Кариља (интервју за НИН 20. марта 2000), „онај који нам је отворио врата изнутра (режима) био је сам краљ Хуан Карлос. Затим је ту био Суарес, изванредни краљев помагач који је имао не само визију, већ и довољно интелигенције да преговара са свима како би демократска транзиција била успешно изведена. На крају, ту смо били и ми, комунисти, и остале опозиционе партије, истина врло слабе и са нејасном идејом око смене режима, као што је био случај са ПСОЕ“. Диктаторски режим је тако смењен, уведен нови, демократски, земља је ушла у НАТО (упркос противљењу Социјалиста на челу са Гонсалесом и Соланом!), а као круна изузетних напора политичара и читавог народа, дошао је улазак Шпаније у ЕЗ 1986. године. Резултат овакве политичке транзиције која би многим могла да буде пример, јесте општи убрзани развој земље, који се можда најбоље види из пораста дохода по глави становника: он је 1975. године износио 605 €, а 1999. се попео на читавих 13 000 €!

Одговор присталица франкизма је у почетку транзиције био јак, нарочито у Армији. Поводом легализације Комунистичке партије, неки високи официри су поднели оставке и драматично се обратили јавности. Било је и политичких атентата које је извела крајња десница, као убиство петорице синдикалних адвоката и њихових сардника, озбиљних претњи оружјем и тајних организација са циљем извођења државног удара. Један такав покушај се догодио и фебруара 1981, готово шест година после смрти Франка: пуковник полиције Техеро, као таоце је читаву ноћ држао комплетан састав Парламента, генерал Миланс дел Бос је увео ванредно стање у Валенсији и извео тенкове на улицу, а било је још неких покрета трупа у Мадриду и другим градовима. Брза интервенција краља који је у обраћању нацији осудио пучисте, означили су крај удара, а уједно и крај сваког покушаја, па и помисли на повратак франкизма као озбиљне политичке снаге.

Данас су присталице франкизма подељене у неколико супротстављених минијатурних партија и покрета и не представљају никакву претњу демократском режиму. Носталгично се окупљају око симболичних остатака диктатуре, као што су гробови некадашњих лидера, називи улица или статуе Франка (она у Мадриду је уклоњена у марту 2006), марширају неких датума по одређеним улицама уз песму и покличе, али најчешће изазивају туче по фудбалским стадионима, прете и прогоне емигранте и студентску левицу, разбијају излоге и саобраћајне знаке и у свему се понашају више као агресивна урбана банда деликвената, него као политички покрет са програмом и

Седамдесет година од завршетка шпанског грађанског рата

Пише: Бранислав Ђорђевић
среда, 01 април 2009 17:10

жељом да буде од користи друштву. То, међутим, не значи да их не треба стално држати на оку, јер иако слаби, повезују се са сличним фашистичким и нео-нацистичким групама у „Немачкој, Аустрији, Италији и Хрватској“, како стоји у недавно објављеном полицијском извештају о шпанској ултра-десници. Понашати се другачије, што значи не учити од историје, предзнак је да ће демократија, у некој другачијој констелацији односа и међународних ситуација, опет изгубити „прву битку“ неког будућег могућег рата, као што је то било у Шпанији у лето 1936. године.